ISSN 1312–2142

СЧЕТОВОДНА ПОЛИТИКА

НОВИ ПРИНЦИПИ И ПОДХОДИ В СЧЕТОВОДСТВОТО

Списание за прилагане на международните счетоводни и одиторски стандарти в България

МСС 23 РАЗХОДИ ПО ЗАЕМИ

ПРЕОЦЕНКАТА КАТО МОДЕЛ ЗА ПОСЛЕДВАЩО ОЦЕНЯВАНЕ НА ИМОТИ, МАШИНИ И СЪОРЪЖЕНИЯ

КОМЕНТАР КЪМ МОС 701 МОДИФИКАЦИИ В ДОКЛАДА НА НЕЗАВИСИМИЯ ОДИТОР

ДРУЖЕСТВОТО В РЕТРОСПЕКЦИЯТА НА ТЪРГОВСКОТО ПРАВО. КЪМ КОРЕНИТЕ НА ТЪРГОВСКОТО СДРУЖАВАНЕ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ

1-2|2008

НОВА ВЕРСИЯ НА МСС 1 ПРЕДСТАВЯНЕ НА ФИНАНСОВИ ОТЧЕТИ

одиторът ясно изразява своето разбиране, че финансовият отчет не дава вярна и честна представа (не представя достоверно във всички съществени аспекти). За да се стигне до подобно отрицателно мнение, одиторът следва да е обяснил несъгласието или несъгласията с ръководството и ефектите от това, след което изразява своето отрицателно мнение в последния параграф — този за одиторското мнение.

Възможни са най-различни случаи на квалифицирани доклади и различни комбинации между отделните видове квалификации — обръщане на внимание, ограничение в обхвата и несъгласие с ръководството. При изразяването им одиторът следва да ги подрежда по подходящ начин, така че максимално да улесни читателя. Макар и на пръв поглед да изглежда парадоксално, възможни са случаи, при които одиторът изразява отрицателно мнение и в същото време обръща внимание. Това се прави единствено с цел потребителите на съответния финансов отчет да добият пълна представа за състоянието на одитираното предприятие.

Изготвянето на одиторския доклад, особено в случаите, когато се налага той да бъде модифициран, е най-отговорният етап от изпълнението на одита. Опитът показва, че, за да се постигне висок професионализъм, са необходими много знания и натрупваща се практика. Не бива да се подценява и езикът или по-скоро стилът на изразяване. Необходимо е да се демонстрира както увереност и категоричност в съответните квалификации или обръщане на внимание, така и уважение към представеното във финансовия отчет. Одиторът нито съди, нито обвинява ръководството за допуснатите грешки, неточности или липса на информация. Неговото мнение е независимо и професионално, поради което авторитетно за всеки потребител на подобна информация.

Дружеството в ретроспекцията на търговското право. Към корените на търговското сдружаване в Османската империя

Доц. д-р Иван Русев

Уважаеми читатели,

Вече за трета поредна година във всеки брой на списание „Счетоводна политика“ присъства тема от историята на счетоводството. Наред със съвременните проблеми по прилагане на МСС и на МОС, редакцията на списанието ви запознава и ви прави съпричастни на миналото на нашата професия. Благодарение на неуморния изследователски дух на доц. д-р Иван Русев ние научихме малко известни, останали скрити в старите литературни източници факти от европейската, балканската и българската история на счетоводството. В поредицата от статии през 2007 г. пред нас се разкри картината на търговското и счетоводното образование в нейното разнообразие на европейски модели.

В настоящия брой вие ще се запознаете с първата статия от новата поредица, която ни е подготвил доц. д-р Иван Русев. Тази година той ще представи пред вас своите последни изследвания, които се отнасят до историята на развитието на търговските дружества от гледна точка на търговската кодификация. Счетоводното право е част от общата търговска кодификация на всяка страна, а тя съдържа в себе си всички традиции в историческото развитие на страната. Започвайки от историческите предпоставки за сдружаването на отделните търговци, Иван Русев последователно ще ни преведе през особеностите на формирането на търговско-правните норми в България по време на Възраждането. Доколкото това е една изключително слабо изследвана тема от нашата историография, очакваните публикации имат висока стойност за всеки, който се интересува от генезиса на съвременните търговско-правни въпроси, стоящи в основата на счетоводно-правните норми. Нека и този път да се оставим в опитните ръце на историка Иван Русев, за да попълним нашите знания за историята на счетоводството в България.

От редакцията

През 1864 г. във в. *„Съветник"* д-р Иван Богоров пише следното: *„Една дружина, какъвто и да бъде нейний състав, представлява едно нравствено лице, което има едно положение съвсем различно от жителите, на които с помощта е служила да я съставят"*[1]. Става въпрос за търговското дружество, образно представено от възрожденеца с езика на времето като *„дружина"* — модерна търговска структура, *„достигнала"* до българите именно в епохата на Националното възраждане (XVIII—XIX в.). Д-р Иван Богоров (1818—1892 г.), определен от биографите му като първия български икономист и стопановед[2], посвещава голяма част от своето творчество на търговското дружество, това ново *„нравствено лице"*, което е призвано да изведе човешкото общество от мизерията и да доведе всеобщото богатство. Но Богоров не е единственият възрожденски просветител, който пропагантира тази идея. През 1873 г. в *„творчески"* преведена от Йоаким Груев книга, предназначена за нравствената и стопанската просвета на неговите сънародници — съвременници е отбелязано: *„Дето има труд, пестение и наука, там е добре и спори всякому; сберат ли ся пак вкуп повечко умни, работни и пестовни хора, то на всички еще повечко ще подобрее и ще тръгне напред: това ти е добрината от сдружаването"*[3].

В българската стопанска история преобладава интересът към количествените показатели — през коя година (период) колко жито е произведено или колко топа аба (вълнени платове) са продадени по пазарите, например. Подобен подход не е лишен от основание и той изкушава изследователите, попаднали на нови и нови сведения, защото до възстановяването на българската държавност през 1878 г. на практика у нас липсва статистика, липсват и системно събирани архиви, а се разчита предимно на чужди такива, много от които остават непроучени и до днес. Данните за производство и стокооборот са важни за стопанско-историческия анализ, но самѝ по себе си те не изчерпват цялостната картина на конкретната епоха. Нужно е да се обърне внимание и на качествените характеристики, на структурите, в рамките на които се постига стопанското развитие. Особено това е необходимо за бурни и динамични времена, каквито са тези на Българското възраждане.

Силен, модернизиращ българското общество през Възраждането, фактор е търговията. Това е сферата, в която най-рано и най-мощно навлизат новите структури, в която и чрез която българинът стои най-близко до Европа. Възрожденската търговия бързо усвоява и прилага институтите на модерното търговско право и това става много скоро, след като тези институти придобиват съвременен законов вид в европейската практика. Българите създават свои търговски дружества във всичките им познати до средата на XIX в. разновидности — събирателни, командитни, акционерни; ползват услугите на посредници (комисионери); служат си с полици, *„записи на заповед"*, търговска марка и пр.

Но обновителните процеси в българската възрожденска търговия не идват случайно, нито пък са изолирано явление — впрочем изолираността е твърде чужда на търговската природа. За да бъдат добре проучени и осъзнати тези

промени и нововъведения, е нужно да се обърне един ретроспективен поглед назад към предпоставките и корените на търговското право, в частност на търговското дружество като един от основните му институти, както в общ план, така и конкретно в условията на Османската империя — историческата и геополитическата среда, в която протича Българското възраждане.

Проф. Константин Кацаров, един от класиците на правната наука у нас, в своя *„Системен курс на българското търговско право"* се спира подробно на историческото развитие на търговско-правната материя — като цяло и на отделните институти, съставляващи същността на тази материя. Частното право се поделя на два основни дяла — гражданско право и търговско право, а в историческия си път, според проф. Кацаров, търговското право минава през следните четири епохи: *„епоха на древността"*, в която може да става дума за търговско право само в най-широк смисъл на думата, за отделни прояви на частното право; *„епоха на партикуларизирането, обособяването на търговското право в средните векове"*, която се обособява от IX в. нататък; *„епоха на писаното държавно търговско право"*, чието начало поставят първите кодификации от XIV в. и продължава до началото на XIX в. и *„епоха на създаване на днешните модерни търговски законници от XIX и XX в."*. За маркиране на границата между последните две епохи определяща е ролята на Великата френска революция (1789—1799 г.). По своя характер търговското право първоначално е *„обичайно"*, а след това се превръща последователно в *„статутарно"* (т.е. отделни обичаи започват да се вписват в статутите на съсловните корпорации), в *„градско"* и в *„партикуларизирано държавно право"*[4].

Друг теоретик на търговско-правната наука — проф. Венелин Ганев, автор на останалата единствена и до днес (макар и издадена непосредствено след Първата световна война) подробна студия на български език върху еволюцията на търговското право, разглежда неговото развитие в две основни епохи: *„търговското право като общо гражданско право през античните времена"* и *„търговското право като специално право"* през Средновековието и *„новите времена"*[5].

В общите теоретични курсове по търговско право, макар и бегло, е засегнат и въпросът за историческото развитие на търговското дружество. Според проф. Кацаров, хронологически погледнато, в историята на търговските сдружавания могат да се обособят три епохи: *„епоха, когато се е търсил главно един съучастник в работата, един съдружник в търговската дейност"*, разчитало се е предимно на собствени средства и се е избягвала помощта на външни лица — тази епоха обхваща X—XIV в. и нейно творение са най-ранните форми на търговските дружества — събирателните и командитните; *„епоха, в която кредитът вече започва да играе роля в търговските сдружавания"* — появяват се командитните дружества в разширения им по-късен вид; *„епоха, в която задачите на стопанството са направили необходима концентрацията на по-големи капитали и прибягването до по-широки кръгове"* — тази епоха започва през XVI в., когато възникват първите прототипи на акционерните дружества, а по-късно се създават и другите разновидности на дружествата на капитала[6].

Появата на търговското дружество в Европа трябва да се отнесе към X—XI в. и да се свърже с бурния икономически напредък на Средиземноморието по онова време, по-специално с *„раждането"* на италианските градове — държави. Успехът на комуналното движение в Италия има своите корени именно в X в. и своя икономическа предпоставка — активната търговия на градовете от полуострова с Византия и с мюсюлманския свят. В хода на тази търговия се появяват новите пазарно-ориентирани сдружения. И най-ранното сред тях е така наречената ***„коменда"***.

Комендата се създава при сдружаването на двама души с цел извършването на конкретна сделка. Единият от съдружниците (наречен *„комендатор"*) е търговецът, който разполага с капитала или със стоката, а другият, обикновено това е превозвачът (наречен *„трактатор"*), се ангажира с безпроблемното доставяне на стоката до крайния пазар навреме и без загуби. За да засили интереса на трактатора, комендаторът го прави свой съдружник с дялово участие в печалбата. Този подход *„застрахова"* търговеца срещу недоброжелателното, безразлично отношение на онзи, който трябва да извърши основната работа по реализирането на сделката. Прийомът помага в рискованото далечно плаване и изключва евентуалното споразумение на капитана на кораба с пиратите, например. В своето развитие най-ранната коменда преминава през следните три форми: първоначално комендаторът и трактаторът се сдружават за една единствена търговска операция; с времето споразумението между двете страни започва да взема по-продължителен характер; впослед-

ствие, освен с труда си, трактаторът започва да се включва с капитал и стока и се превръща в поравнопоставен на комендатора съдружник[7].

Венеция е *„родината"* на така наречената ***морска коменда*** (*"commenda marittima"*) — ранна и примитивна форма на компания от две лица, от които единият предоставя целия капитал, а другият осъществява дейността, като съпровожда стоката в кораба и извършва търговските и финансовите операции. В такива случаи печалбата се разпределя както следва: 3/4 за кредитора (*„комендатора"*) и 1/4 за изпълнителя (*„трактатора"*)[8].

Друга ранна разновидност на търговското дружество е така наречената ***„събирателно дружество"***. То се появява по-късно от командитното, но много бързо се разпространява заради по-универсалния си характер. Различни са мотивите, довели на *„бял свят"* събирателното дружество. То е пряко свързано със задругите, с дейността на първите търговски къщи, развили крупна търговия. Обикновено след смъртта или оттеглянето на създателя на такава търговска къща наследниците се споразумяват да продължат започнатото дело под общо име и за обща сметка. Така възниква събирателното дружество. В неговото развитие могат да се обособят два етапа: първоначално само наследниците се сдружават и работят под обща отговорност, а впоследствие съставът на съдружниците нараства и с *„външни"* хора, нужни като добри специалисти с оглед разширяването дейността на фирмата. Най-късно във времето се появяват **акционерните дружества**, а за техен първообраз обикновено се сочи *„Източно-индийската и холандска компания"*, създадена през 1602 г.[9]

През XIII—XIV в. за сухопътната търговия, едрото занаятчийско производство и банковото дело на Флоренция най-характерни са ***компаниите*** (*"compagnia"*) — обединения на формално равноправни съдружници или членове, едни от типичните ранни представители на събирателните дружества. Съобразно внесения капитал в касата на компанията се определя и печалбата на всеки съдружник, а след изтичането на срока на договора като правило се създава ново съглашение на базата на натрупания вече основен капитал и печалба[10].

Бурното развитие на търговията, особено добре изявено след Великите географски открития, води до обогатяване и разнообразяване на дружествените форми в търговията, а модерността в обществено-политическия живот — и до тяхното узаконяване в търговските кодекси на XIX в. Оформят се

два вида търговски дружества: *„дружества на личността"*, към които се отнасят събирателното и командитното, и *„дружества на капитала"*, към които спадат акционерното, командитното дружество с акции и дружеството с ограничена отговорност[11].

Паралелно със Средиземноморието, със стария *„център"* на Европа търговските дружества правят своите първи стъпки и в арабския свят. В известен смисъл там дори процесите изпреварват. Още във времето на Халифата на Умаййадите (661—750 г.) възникват търговски обединения, които се занимават не толкова с търговия, колкото с кредитни операции. През XII в. такива обединения съществуват в Египет и в Сирия. По-късно те се появяват и в други страни на Изтока. С времето се изгражда практиката на търговско сътрудничество, чийто външен *„типично ислямски"* вид се получава благодарение на местната традиция. Оформят се два вида търговски дружества — постоянно действащи търговски къщи и временни обединения на търговци. И двете разновидности се основават на принципа *„мушарака"* (съучастие). Членовете на дружеството сключват *„акд"* (договор), в който определят формата на участие на всеки един от тях и дела на печалбата, който обаче може да е различен за различните *„правоверни"* съдружници. В случай на загуба за сдружението тя също се дели на основата на предварителния договор. Една от най-разпространените форми, почиваща на принципа на съучастието, е така наречения *„кирад"* (задлъжняване) — сключване на споразумение между собственици на имущество или пари, от една страна, и непосредствените изпълнители на търговската операция, от друга (например, между търговците и капитаните на корабите, превозващи стоката)[12]. Кирадът силно напомня на *„европейската"* коменда.

Принципите на търговското сътрудничество, прилагани от мюсюлманите през Средновековието, са санкционирани от шериата (ислямското свещено право). Термини като *„акд"*, *„мушарака"*, *„кирад"* и други подобни от търговско-правната област се срещат многократно в Корана и в хадисите (нормативните изказвания на Пророка). Но техните корени трябва да се търсят в предислямската история на Изтока. Така например формата *„кирад"* е добре позната в Древна Арабия и въз основа на нея процъфтява керванната търговия. През VIII—X в. в мюсюлманския свят широко разпространени са платежни средства от типа на полиците, кредитните писма и пр. Търговско-правните институти и *„узаконяването"* на финансово-кре-

дитните операции получават своето доразвитие по времето на мюсюлманската Реформация през XIX в. Известна е фетвата (мнение на юриста-богослов по определен богословско-юридически въпрос) на Мухаммад Абду от 1899 г., която разяснява, че лихвеният процент на банковия влог няма нищо общо със старото *„греховно"* лихварство, заклеймено в светото писание. Тази фетва поставя началото на дълга полемика за съжителството на ислямските норми с реалностите на пазарното стопанство и в крайна сметка спомага за появата и налагането на банковите институции в съвременния ислямски свят[13].

Но да се *„върнем"* в Средновековието. Като общество със сходна, близка култура османското наследява от арабите традицията на търговското дружество. Записани са фетви от края на XVI в. на шейхюл исляма Абуссууд, които ясно показват познатата още тогава от мюсюлманите търговци в Османската империя практика да се създават временни сдружения[14]. По-активни обаче се оказват търговците — немюсюлмани в държавата и именно с тяхната дейност в по-голяма степен се свързват иновациите.

В доиндустриалните общества крупната търговия, в това число най-вече международната, се извършва посредством участието на посредници. Вътре в Османската империя посредническа мисия изпълняват чужденците (дубровничани, генуезци, венецианци, по-късно и други европейски търговци) и османските поданици *„чужди търговци"* — през първите векове в тази роля влизат евреите, а от XVII в. насетне особено активно се включват и гърците, и арменците. Заради умението на посочените вътрешни етноси да търгуват, от което се обогатява и самата държава, Високата порта им предоставя особен статут и правото да се самоорганизират. Става дума за малките етноконфесионални групи в градовете, обозначавани в документите и литературата с понятията *„джемаат"*, *„тайфа"* и *„милет"*. Има безспорни доказателства, че тяхното организиране в общност става въз основа на стопанско-професионални фактори — осигуряване на държавна протекция за практикуване на търговия (еднократни и ниски мита, специфичен данъчен статут и пр.)[15]. Политиката, довела до сформиране на общността, както и природата на самата търговска дейност пораждат идеята за сдружаването, а контактите с напреднала Европа, където прогресивно се усъвършенстват модерните търговско-правни институти, налагат трайно тази нова

култура в местните търговски взаимоотношения. В системата на милетите трябва да се търси същинският зародиш на търговското дружество в Османската империя.

В по-старите османистични проучвания е наложен фактът, че още султан Мехмед II Фатих (1451—1482 г.) създава системата на милетите: православните християни получават особен статут с право на собствено вероизповедание (1453 г.) и по-късно са наречени *„рум милет"*; подобна е съдбата на армено-грегорианската общност, призната като *„ермени милет"* (1461 г.), както и на евреите, които към края на XV в. започват масово да се заселват в Османската империя — *„яхуди милет"*. Съвременните автори оспорват тези ранни дати и употребата на някои понятия, но безрезервно приемат обособяването и съществуването на етноконфесионалните общности[16]. И като най-ранна, с безспорен афинитет към търговията и към търговското сдружаване се изявява общността на евреите в империята[17].

Заселването на евреите в Османската империя, в частност в нейните балкански провинции, протича паралелно с тяхното прогонване от европейските страни — от Унгария (1376 г.), Франция (1394 г.), Испания (1492 г.), Португалия (1497 г.) и т.н. Големи еврейски колонии се установяват в градовете Цариград, Солун, Битоля, София, Пловдив, Одрин, Русе и др. Откроява се еврейското търговско присъствие в Солун, който е център на обширна и богата на суровини област, към която спадат и югозападните български територии[18].

Запазени еврейски документи от първите векове на османското владичество на Балканите (въпроси и отговори (*„респонзи"*) до и от различни равини за решаване на възникнали проблеми) свидетелстват, че еврейските заселници добре познават и прилагат основните търговско-правни институти: търговското дружество, търговските посредници (комисионерите), *„фаторите"* (консулите), *„превозвачния договор"*, морската застраховка, *„ценните книжа"*, *„търговския депозит"* и т.н.[19]

Документирани са и двата основни вида дружества в търговската практика на евреите — събирателните и командитните. При събирателните дружества най-често правата и задълженията се поделят по равно между търговците — т.е. съдружниците участват по равно с труд и с капитал. Сделките се сключват под общата форма: *„всеки за себе си и за останалите"* — задълженията са взаимни, а отговорността е солидарна. Тази особеност на еврейските събира-

телни дружества има своите предимства и е породена от очакваната несигурност на османския пазар за чужденците и за *„неверниците"*. Равнопоставеността и солидарната отговорност дават по-добри гаранции на съдружниците, но същевременно подсигуряват и техните кредитори, които при това положение могат директно и отговорно да се обръщат към когото и да било от членовете на дружеството. А кредиторите, както и кредитираните, обикновено също са евреи[20].

Друго предимство на неограничената и солидарна отговорност е възможността да се извършва търговска дейност на широк периметър — нещо, което е по вкуса на еврейската търговия, а и по възможностите на широкообхватния османски пазар, особено в *„златния"* период на съществуването на империята (XVI—XVII в.). С други думи казано, търговец евреин от даден голям център, например Цариград, може да се сдружи със свой сънародник в друг голям град, например Солун, и да си препращат стоки, закупувани на едното място и продавани на другото. Капиталът е общ, а печалбата се поделя между двамата съдружници.

С времето еврейските търговски дружества стават все по-адаптивни към конкретните условия. Именно специфичните местни условия започват да диктуват продължителността на съществуване на дружеството (от месец или месеци до няколко години) и предметът на неговата търговска дейност — обща търговия или търговия само с определен артикул: покупко-продажба на кожи, платове, солена риба и пр. Наблюдават се и случаи, когато вместо капитал, един или някои от съдружниците влагат недвижимо имущество. Еврейските дружества бързо се възползват от възможностите, предоставени от Високата порта, а и имат финансов потенциал да го сторят. Появяват се такива, създадени специално за откупуването на някакъв държавен приходоизточник — така наречената *„мукатаа"* (експлоатиране на мина, събиране на пазарни такси и пр.), при които продължителността обикновено е по-голяма (от 2—3 до 10 години). Съдружниците имат право на част от печалбата, съразмерна на вложения от всеки от тях капитал, на участие в управлението на дружеството, на контрол върху дружествените дела и т.н.[21]

Евреите в Османската империя добре познават и прилагат в своята търговска практика командитното дружество, което е доказателство за нарасналите възможности на представители от общността да кредитират определени сделки, без

да са солидарно отговорни за крайния резултат от тях — т.е. появяват се крупни търговци с интереси в различни точки на империята, а и в Европа, и именно те търсят новите форми за тяхното постигане[22].

Другото типично *„търговско"* население в балканските провинции на империята, което също познава и прилага търговското сдружаване, е гръцкото. Няма нищо случайно в това, че именно гърците дават своя етноним за събирателните: *„рум милет"* и *„гърци"* — понятия, с които през епохата най-често се отбелязва принадлежност към източното православие, а не етническа обособеност. Причината за налагането на тези понятия се корени във факта, че сред гърците най-рано на Балканите се зараждат капиталистическите отношения. Географското местоположение на гръцката нация в наситеното с пътища и интереси Източно Средиземноморие предопределя двете взаимосвързани области, в които първоначално това става — търговията и корабоплаването[23]. Реална и сериозна конкуренция на гръцката търговия оказват единствено евреите в Солун и Одеса и арменците на Изток[24].

В Централните и Източните Балкани гръцкият е не само език на определена култура, но се превръща и в език на търговията. За цял един век след 1750 г. гръцкият е основният език, на който комуникират балканските търговци. Без значение от етнически произход, те масово говорят гръцки, а често приемат и гръцки имена[25].

В началото на XVIII в. се извършва преместване на гръцката търговска дейност от южните и югоизточните краища на Османската империя към северните и северозападните. По време на така наречената *„континентална блокада"*, установена от Наполеон срещу Англия през 1806 г., се създават условия за бурен подем на гръцкото корабоплаване и търговия. Изключително нараства значението на Смирна и на Солун и тяхната роля в средиземноморската, а и в европейската търговия[26].

Посредническият характер на гръцката търговия и роенето на гръцката диаспора в Европа способстват появата на търговското дружество като по-ефективна форма на търговска дейност. Мотивите са подобни на тези в еврейския търговски модел. Големи гръцки търговски колонии възникват още през XVIII в. във Виена, Триест, Марсилия, Лондон, Амстердам, Брашов, Сибиу, Букурещ, Яш, Нежин, Одеса и в други пазарни центрове на *„Стария"* континент[27]. Колонията в Марсилия е една от най-многочислените и най-богатите. Навсякъде, където търговията ги отведе, гърците заимстват от мо-

дерните търговски взаимоотношения и бързо ги прилагат в своята дейност. Запознават се с първите търговски кодекси на европейските страни. Сред най-ранните гръцки търговски сдружения са тези на корабопритежателите от Егейските острови[28].

Гръцкото търговско съсловие, първата обществена прослойка от буржоазен тип в балканския регион, през XVIII в. бързо нараства по численост, а в края на века получава от Високата порта юридически статут, който го приравнява с привилегированите позиции на европейските търговци в Османската империя[29].

През XV—XVI в. важна роля в международния търговски обмен на Балканите (както и във вековете преди идването на османските турци) играят италианските градове — държави, които влизат в ролята на посредник между балканските земи и страните на Западна Европа. През втората половина на XVII в. и особено през XVIII в. обаче настъпват промени в търговската конюнктура на региона и в него своето все по-осезаемо присъствие заявяват развитите капиталистически страни Франция, Англия, Холандия, Австрия. За промяната спомагат така наречените *„капитулации"*, сключени последователно с Франция (1535 г.), Англия (1581 г.), Холандия (1600 г.), Австрия (1717 г.), които впоследствие са подновявани. Капитулациите са договори, които фиксират 3% вносно-износно мито и осигуряват на чуждите търговци правото да търгуват безпрепятствено из пределите на империята, да не плащат вътрешни мита, да се съдят по своите закони и т.н. С мирния договор от Кючук-Кайнарджа (1774 г.) и търговския договор от 1783 г. Русия също се сдобива с подобен облекчен статут, даващ добри възможности на руските поданици за практикуване на търговска дейност в земите на юг от р. Дунав.

Системата на капитулациите способства създаването в балканските градове на множество чужди търговски колонии — истински *„оазиси"*, в които животът и търговската дейност са устроени по нормите на европейското буржоазно право, в това число и на търговското. Старите *„гръцки"* компании се *„демократизират"* и на тяхно място възникват множество малки, пазарно-ориентирани *„компании"* (търговски дружества) от по двама-трима, а понякога и повече съдружници, които поддържат редовни търговски отношения с Европа. Обикновено единият от съдружниците остава в родното си място, вътре в империята, а другият (или другите) пътуват из *„Стария"* континент и създават кантори в европейски търговски средища като Виена, Марсилия, Лайпциг, Лондон и др. Така, покрай търговията, тези балканци трупат впечатления и търговска култура, които по обратния път предават на своите съотечественици[30].

Разпространението на търговското дружество в дейността на балканския търговец е облагоприятствано и от възникването още през XVII—XVIII в. на колонии от преселници от Балканите в близост до границите на империята — в Австрия, Трансилвания, Влашко, Молдова, Русия. Тези колонии се появяват по политически (най-често изселвания след войни и въстания) или стопански причини. Сред стопанските причини, мотивиращи преселенията, все по-голямо значение придобиват капитулациите, които реципрочно дават на османските поданици добри възможности за търговия в европейските страни при ниското 3% мито.

Една от най-големите балкански колонии, вън от империята, се оформя във Виена. Броят на *„османските"* търговци, пребиваващи в австрийската столица, стремглаво нараства: от 50 на 60 през 1760 г., на 134 през 1768 г., няколко пъти се увеличава това число само през 1783 г. и повече от 5, дори и до 10 пъти — през последната четвърт на века[31]. Според други източници през 1766 г. във Виена са регистрирани 134 търговци, поданици на Османската империя — мюсюлмани, евреи, арменци и така наречените *„гърци"* (източно-православни). Други 134 *„османски"* търговци към момента на регистрацията се намират по родните си места в империята или по търговски дела, но по принцип също резидират във Виена. Някои от тях дори от десетилетия са установени там и се занимават с търговия по *„европейски"* модел. Често използвана от тях практика е създаването на търговски дружества. Такъв е случаят със Захари Станко от Мелник, който работи в съдружие с брат си Малчо. Дружеството, което разполага с три склада във Виена, внася от Турция вълна, кожи и восък, а изнася в обратната посока талери, стъкло и *„нюрнбергски"* стоки[32].

Привилегиите и облекченията за европейските търговци в Османската империя привличат местните и ги карат да търсят възможности за сдобиване с чуждо поданство. Тази тенденция се засилва през втората половина на XVIII в. и принуждава Високата порта при управлението на султан Селим III (1788—1807 г.) да създаде компания от привилегировани търговци, поданици на империята, наречени *„европейски търговци"* (*„аврупа туджарларъ"*), които са освободени от поголовния данък, получават

специални берати, гарантиращи привилегиите им, и имат правото да се самоуправляват. Тези права на *„аврупа туджарларъ"*, имащи характера на своего рода протекционистична политика от страна на турското правителство, се запазват чак до началото на гръцката революция през 1821 г.[33]

Интересна характеристика на балканския православен търговец прави Траян Стоянович. Според историка големият успех на балканците се дължи на здравия съюз, който царства помежду им през османската епоха. Тяхната дейност най-често има семеен характер, като един от членовете на семейството е на Балканите, друг — в Австрия, Италия или Холандия, а трети — в Русия, Египет или Франция. Организирането на търговията на семейни начала им помага да правят по-малко разходи, като спестяват от посреднически услуги, каквито европейските търговци по същото време са принудени неизбежно да ползват. Религиозната и етническата близост, общото родно място, клановите връзки и *„побратимството"* подпомагат тези партньори и съдружници, които не са от едно семейство. В чужбина балканецът се организира в търговски гилдии, с *„консул"* или *„рихтер"* начело, който трябва да решава споровете и да подобрява дейността на цялата *„компания"*. Стоянович откроява следните качества и техники на балканските православни търговци: пестеливост, настойчивост, хитрост, актьорско майсторство (много ценно в посредническите им функции), упражняване на търговската професия като семейна и приемане арбитража на *„консул"* или на съдия от тяхната националност или религия[34].

Българският възрожденски търговец е типичен представител на *„семейството"* на балканските православни търговци, условно определени като *„гърци"*, и всичко изтъкнато дотук важи за него с пълна сила. По пътя към модерните търговско-правни институти, редом с посоченото, го отвеждат още връзките с дубровнишките компании през XVI—XVIII в., участието в Нежинската търговска колония през XVIII в., както и присъствието в другите балкански търговски колонии, възникнали в близост до европейските граници на Османската империя. Това са контактите и пространствата, чрез които и в които българският възрожденец получава своите първи уроци по търговско сдружаване.

БЕЛЕЖКИ

1. Богоров, И. Търговски дружини. — *Съветник,* Год. I, бр. 41—42 от 6 ян. 1864 г.

2. За него виж: **Натан, Ж.** Първият български икономист. — В: Сб. *"Д-р Иван Богоров. материали, свързани със 150-годишния юбилей от рождението му".* Пловдив, 1972, с. 57—69.

3. Трудът е человеку длъжност и благодат или Человек испърво бил неук и празнорък, Человек е писано да ся труди и ради, Человек от труд подобряло, Человек си поделил работата, Всякой ся труди и работи по нещо, Всякой почтен труд си врядва, Кои хора понасят на обществото и кои пак му ся за пакост и вредъ, Работа с работа ся отплаща, Человеку ничто ся не опира стига да иска и да заляга с все сърце, Пестение, Наука, Сдружавание, Пари, Какво добро има у труда? Книжарница на Хр. Г. Данов и С-ие в Пловдив, Русчук, Битоля. Книжка за народа. Виена, 1873, с. 64.

4. Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право. София, 1943. Четвърто фототипно издание, София, 1990, с. 8—9.

5. Ганев, В. Историческото развитие на търговското право. — Годишник на Софийския университет, Юридически факултет. Т. XII, 1915-1916, София, 1921, с. 2—11, 11—96.

6. Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право ..., с. 149—150.

7. Пак там, с. 147—148.

8. Рутенбург, В. И. Очерк из истории раннего капитализма в Италии. Москва — Ленинград, 1951, с. 27.

9. Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право ..., с. 148—149.

10. Рутенбург, В. И. Цит. съч., с. 27.

11. Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право ..., с. 150—151.

12. Милославская, Т. П., Г. В. Милославский. Некоторые вопросы теории и практики финансово-экономической деятельности ОИК (Организация исламской конференции). — В: Сб. *„Ислам: проблемы, идеологии, права, политики и экономики".* Москва, 1985, с. 60.

13. Пак там, с. 61—62.

14. Турски извори за историята на правото в българските земи. Под редакцията на **Г. Гълъбов**. Т. I, София, 1961, с. 60; **Митев, Пл.** Държавна регламентация на градското стопанство в българските земи през XVIII в. — В: Сб. *„Създаване и развитие на модерни институции в българското възрожденско общество".* София, 1996, с. 75.

15. Иванова, Св. Малките етноконфесионални групи в българските градове през XVI—XVII в. — Българският шестнадесети век. Сборник с доклади за българската обща и културна история през XVI в. София, 1996, с. 49—82.

16. Пак там, с. 49—50.

17. Панова, Сн. Търговската и финансовата дейност на евреите на Балканите през XVI—XVII в. — Исторически преглед, 1967, № 3, с. 31—62.

18. Svoronos, S. Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle. Paris, 1956.

19. Еврейски извори за обществено-икономическото развитие на балканските земи през XVI—XVII в. Т. I—II, София, 1958, 1960.

20. Панова, Сн. За приложението на търговското право в Османската империя (Европейския Югоизток) през XVI—XVII в. — Годишник на Обществена културно-просветна организация на евреите в Народна Република България. Год. XXI, София, 1986, с. 62.

21. Пак там, с. 63—64.

22. Пак там, с. 64—65.

23. Димитров, Стр., К. Манчев. История на балканските народи. Т. I, Второ издание, София, 1999, с. 124.

24. Данова, Н., А. Христакудис. История на Нова Гърция. София, 2003, с. 66.

25. Stoianovich, Tr. The Conquering Balkan Orthodox Merchant. — The Journal of Economic History. Vol. XX, 1960, p. 290—291.

26. Данова, Н., А. Христакудис. Цит. съч., с. 65.

27. Димитров, Стр., К. Манчев. Цит. съч., с. 129.

28. Данова, Н., А. Христакудис. Цит. съч., с. 69.

29. Пак там, с. 70.

30. Димитров, Стр., К. Манчев. Цит. съч., с. 132—134.

31. Stoianovich, Tr. Op. cit., p. 301.

32. Димитров, Стр., К. Манчев. Цит. съч., с. 128—129.

33. Пак там, с. 127—128.

34. Stoianovich, Tr. Op. cit., p. 295—296, 309.

Нова версия на МСС 1 Представяне на финансови отчети

Съветът по международни счетоводни стандарти (СМСС) издаде на 6 септември 2007 г. изменена версия на ***МСС 1*** *Представяне на финансови отчети*. Целта на изменението на стандарта е да се подобрят възможностите на потребителите да анализират и сравняват информацията, представена във финансовите отчети. Новата версия на МСС 1 влиза в сила за годишни периоди с начало на или след 1 януари 2009 г. По-ранното прилагане се разрешава.

Основните изменения в сравнение с предишната версия на стандарта са следните:

1. Предприятията трябва да представят всички изменения на собствения капитал, несвързани с операции със собствениците (наречени „всеобхватен доход", вж. по-долу поясненията), или в един *отчет за всеобхватния*[1] *доход*, или в два отчета (отделен *отчет за доходите* и *отчет за всеобхватния доход*). Компонентите на всеобхватния доход могат да не бъдат представени в отчета за промените в собствения капитал.

2. Предприятията трябва да представят отчет за финансовото състояние (баланс) в началото на най-ранния сравним период, когато предприятието прилага счетоводна политика с обратна сила или прави преизчисления с обратна сила.

3. Оповестява се данъкът върху доходите, свързан с всеки компонент на другия всеобхватен доход.

[1] В оригинал на английски терминът е comprehensive income.